

ТЕХНОЛОГІЇ РУЙНУВАННЯ КОНФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Алла Арістова

УДК 316.347+316.48](477.62)

У статті розглянуто процеси цілеспрямованого руйнування релігійних та конфесійних ідентичностей як різновид сучасних соціальних технологій. Запропоновано підходи до класифікації таких технологій, аналізу їх структури та мети; наведено приклади їх застосування в гібридній агресії проти України.

Ключові слова: соціальні технології, руйнування ідентичності, релігійна ідентичність, накинута ідентичність.

The article considers the processes of purposeful destruction of religious and denominational identities as a variety of modern social technologies. Some approaches to the classification of such technologies and analysis of their structure and purpose are proposed; also the examples of their application in hybrid aggression against Ukraine are given.

Keywords: social technologies, identity destruction, religious identity, imposed identity.

Процеси ідентифікації і самоідентифікації, формування та існування ідентичностей щодалі виявляють свою суперечливу й динамічну природу: звичними є розвідки не лише щодо формування, стійкості, конструювання, віднайдення ідентичностей, але й щодо їх втрати, трансформації, несталості, деконструкції, кризи, руйнації.

Цікаво поглянути на процес руйнування ідентичностей як певну соціальну технологію, тобто спрямовану, сплановану, відпрацьовану діяльність, націлену на руйнацію ідентичностей певної соціальної спільноти чи особи (на противагу стихійному розпадові колишніх ідентичностей, що відбувається, скажімо, унаслідок зміни соціокультурних умов, поступової етнічної асиміляції тощо).

Світ у цілому, його окремі регіони, держави і групи населення опинилися сьогодні під тиском найрізноманітніших технологічних впливів. Провідними технологіями сучасності стають вже не так технології стратегічного прогнозування та проектування майбутнього (надпопулярні в минулому столітті), як геополітичні технології творення й перетворення соціальних суб'єктів та маніпуляції ними. Формування / деформування ідентичності суб'єктів (цивілізаційної, соціетальної, національної, релігійної тощо) є важливим складником таких технологій.

Пригадаймо, що поняття «соціальні технології» було введено англійським соціологом К. Поппером ще в другій половині ХХ ст., однак за минулі десятиліття довкола нього вибудувалася ціла шерега споріднених концептів: «соціально-політичні технології», «соціетальні технології», «соціотворчі технології», «гуманітарні технології», «високі гуманітарні технології» та ін. Досить поширеним є підхід, за яким термін «гуманітарні технології» вживається в разі, коли йдеться про технологічні впливи на індивіда, а «соціальні технології» — коли такі впливи здійснюються на соціальні спільноти і групи [3]. І, звісно, соціальні технології застосовували в різні історичні часи як апробований досвід керованого політичного, релігійного, ідейного впливу задовго до виникнення самого терміна та відповідного дискурсу.

Назагал під соціальними технологіями розуміють комплекс взаємопов'язаних дій, засобів, спрямованих впливів на соціальні системи та соціальні процеси задля досягнення певної мети. При цьому, попри різні визначення і підходи, потрібно виділити кілька спільних уявлень, що поєднують дослідників цієї проблематики. По-перше, те, що висунута суб'єктом застосування соціальних технологій мета може бути надто далекою від реальних потреб та інтересів об'єкту впливу (індивідів, груп, спільнот, електорату, громадян та ін.), нести як соціотворчий,

так і соціоруйнівний зміст. По-друге, спільним є уявлення про соціальні технології як єдність двох основних компонентів: певних проектів, цільових програм, комплексу запланованих процедур та операцій (1) та систему практичної діяльності відповідно до цих проектів (2). По-третє, зазвичай підкреслюється м'який, несиловий характер соціальних технологій, які розглядаються як сучасна альтернатива відверто репресивним, насильницьким засобам (що, власне, і актуалізує первісний зміст грецького «техне» як мистецтва, майстерності, вміння — тобто мистецтва досягти визначеної мети несиловим шляхом). Відтак соціальні технології постають як особливий тип впливу, понад те, особливий тип «м'якої влади» (*soft power*), що виник на хвилі інформаційної та комунікативної революцій як здатність системно впливати на світогляд, потреби і поведінку індивідів, груп, мас, маніпулювати суспільними настроями і громадською думкою з наперед передбачуваним результатом.

Зауважимо, що сучасні соціальні технології — це не лише технології цілеспрямованого впливу на людину, групу, спільноту, масу, організацію, інститут, а й технології опосередкованого управління ними. Причому управління незрівнянно ефективнішого, ніж директивний, адміністративно-розпорядчий примус, позаяк задіяні механізми впливу на внутрішню мотивацію соціальної поведінки. Майстерність таких технологій, зрештою, і визначається тим, наскільки вони здатні конструювати бажану поведінку суб'єктів, котрі сприйматимуть свої дії як свій власний вибір і власне бажання, а нав'язані ідеї і цінності — як свої власні переконання [1]. Саме тому, досліджуючи сучасні соціальні технології, важливо виокремлювати їхні різні компоненти: спрямовані на переконання, раціональну аргументацію (*ідеологічний*); на контроль за створенням і наповненням інформаційного середовища (*інформаційний*); на психологічну маніпуляцію людьми, формування потреб і мотивацій, вплив на підсвідомість тощо (*психологічний*). Ці аспекти слід враховувати й у процесі дослі-

дження такого специфічного виду соціальних технологій, як технології руйнування релігійної (конфесійної) ідентичності.

Серед значної кількості вже апробованих і ще проєктованих соціальних технологій виокремлюють різні підгрупи (залежно від головних сфер суспільного життя, видів людської діяльності, характеру висунутої мети та інших критеріїв [3]). У цьому контексті затребуваною стає класифікація соціальних технологій за вектором соціальної діяльності, а саме:

- технології формування соціальних систем;
- технології підтримання стабільності (стабілізації) соціальних систем;
- технології перетворення та розвитку соціальних систем;
- технології руйнування соціальних систем (до цієї групи належать, зокрема, технології руйнування ідентичностей).

Зрозуміло, що технології різного типу можуть і будуть застосовувати комплексно, адже націленість на перетворення і розвиток однієї соціальної системи здебільшого передбачає кризу чи поглинання іншої, а руйнування традиційної ідентичності — формування чи нав'язування нової (амбівалентність деструктивно-конструктивних процесів, як відомо, є загальною закономірністю соціальної динаміки).

У цій оптиці технології руйнування конфесійної ідентичності постають як комплекс дій, ресурсів, засобів, впливів з метою деструкції існуючої конфесійної ідентичності індивідів і спільнот та заміни її іншою (іншokonфесійною, іншорелігійною або нерелігійною) ідентичністю.

Для зацікавленого обговорення запропонуємо кілька класифікацій. За суб'єктом застосування відповідних технологій можна виділити:

- 1) *Релігійні технології*, коли суб'єктом застосування технологій руйнування конфесійної ідентичності стає певна релігійна інституція (наприклад, церква), релігійна організація, релігійна група (громада, спільнота), або вірянин. Спектр релігійних суб'єктів може бути доволі широким — від тих, що уособлюють

домінуючі чи державні конфесії, до представників репресованих чи маргінальних конфесій. Такі технології спрямовані на деконструкцію, руйнування чи витіснення однієї релігійної або конфесійної ідентичності та заміну її власною релігійною / конфесійною ідентичністю; залучення, інтеграцію неофітів у релігійні громади як нові референтні групи.

2) *Державно-репресивні технології*, суб'єктом яких є держава, її органи, інститути, уповноважені особи. Такі технології можуть бути спрямовані як на заміну однієї релігійної ідентичності іншою (наприклад, навернення до державної церкви чи однієї з визнаних державою конфесій), так і на цілковите руйнування релігійної ідентичності на користь ідентичності нерелігійної / атеїстичної; примусову трансформацію світоглядно-ціннісних орієнтацій індивіда або його зовнішньої соціальної поведінки. По суті, такі технології є репресивними, бо передбачають якщо не руйнування небажаної конфесійної ідентичності під впливом державної пропаганди і системи освіти, то маргіналізацію, ізоляцію або витіснення її носіїв, зумисне спотворення історичної пам'яті і переривання культурної спадкоємності. Останнє століття наводить чимало прикладів застосування таких технологій: від СРСР, Китаю, Північної Кореї до Афганістану, Єгипту, Лівії, Туреччини, РФ тощо.

Так, дослідження Pew Research Center *Global Uptick in Government Restriction on Religion* уже п'ятий рік поспіль фіксують зростання політики обмеження релігії з боку державних інституцій у 198 країнах світу. Частка країн з «високим» або «дуже високим» рівнем державних обмежень (тобто прийнятих законів, політичних акцій, системних дій посадових осіб тощо, які обмежують релігійні переконання та культову практику) зростає у 2016 році до 28 % [6]. Множинність ідеологій та практик рестрикції релігій і деномінацій практично спростувала романтику «культурної глобалізації». Замість всесвітнього культурного обміну, діалогу культур і релігій спостерігаємо щодаля радикальніші релігієфобні

соціальні програми: від політичних проектів «де-ісламізації» європейських країн (по суті, розроблених технологій обмеження приросту, повноцінного функціонування, релігієвиявлення мусульманських спільнот) до політики «де-християнізації» в Індії, Непалі, на Філіппінах чи в Шрі-Ланці. Аналіз показав, що серед 25 густозаселених країн світу Китай, Єгипет, Російська Федерація, Індія, Індонезія і Туреччина наразі демонструють найвищий рівень урядових обмежень щодо тих чи інших релігій і конфесій (головними мішенями ставали спільноти мусульман, юдеїв, християн, свідків Єгови).

3) *Позадержавні, кластерні технології*, суб'єктом яких є взаємопов'язані, мережеві структури різного типу: політично-опозиційні угруповання, воєнізовані формування (наприклад, з метою радикалізації релігійної свідомості), або ж громадські організації, культурно-просвітницькі кола, наукові та бізнес-наукові асоціації тощо (наприклад, з метою відродження національних церков або давніх етнорелігійних традицій, захисту національних інтересів, пробудження національної свідомості).

Згадане дослідження PRC на великому емпіричному матеріалі доводить, що значну частку серед суб'єктів-рестрикторів становлять угруповання, організації, особи радикально-націоналістичних переконань, які обстоюють комплекс заходів (обмеження імміграції релігійних та етнічних меншин, заборона на будівництво культових споруд та ін.), закликаючи до придушення чи навіть усунення певної релігійної групи заради захисту основної етнічної або релігійної спільноти, яка нібито перебуває «у небезпеці», «під загрозою», «атакованою» тощо [6]. Західний неолібералізм невпинно здає свої позиції: вже третина європейських країн (33 %) мають націоналістичні партії та рухи, які вимагають системних обмежень для релігійних меншин та протидії приросту певних конфесій на території країни.

4) Вочевидь, в окрему групу треба виділити *медіа-технології*, що втілюють інформа-

ційно-сугестивний вплив множинних суб'єктів медіапростору.

У свою чергу серед широкого кола релігійних технологій (1) руйнування конфесійної ідентичності можна вирізнити такі:

— *місіонерські*, специфіка яких полягає в руйнуванні традиційної етнорелігійної ідентичності та заміні її релігійною ідентичністю глобальнішого типу (навернення в християнство чи іслам). Звісно, наслідком спрямованої місіонерської роботи стає не цілковита деструкція старої ідентичності, а феномен двовір'я, своєрідний мікс традиційних і ново-накинутих вірувань і уявлень;

— *прозелітичні*, специфіка яких полягає у витісненні старої конфесійної ідентичності на користь новоконфесійної (навернення православних у греко-католицизм чи протестантські конфесії), залучення до нової церковної структури та інакшого релігійного середовища;

— *вербувальні*, спрямовані на руйнацію будь-якої існуючої ідентичності заради формування відчуття належності-залежності до певної групи одновірців чи однодумців (харизматичного, сектантського, ескапістського тощо типу).

Нагадаємо, що релігійні технології (зокрема, місіонерські) формувалися та відпрацьовувалися задовго до того, як вони були осмислені саме як соціальні технології. Якщо ранні релігійні технології ґрунтувалися на умовлянні, переконанні, перевихованні, лукавстві, чудесах, визиску, а то й на примусі, то нинішні технології руйнування ідентичності активно використовують інші засоби масового впливу — інформаційний пресинг, сугестію, безперервну замасковану пропаганду, візуальні атаки, виробництво нових символів і симулякрів. Сучасні медіа й інформаційні засоби дають змогу «перекодувати» свідомість, підмінити історичну пам'ять, нав'язати нові ціннісні орієнтації, нашарувати нову ментальність.

При цьому деструкція релігійної ідентичності постає як важлива складова геополітики: зумисної руйнації племінної, етнічної, національної, культурної, геополітичної, цивіліза-

ційної ідентичності, зламування ментального коду нації, а відтак її дезорганізації, штучного прискорення процесу асиміляції, ослаблення здатності спротиву зовнішній агресії чи загрозам самознищення, втручання у внутрішні справи суверенної держави тощо.

Безумовно, технології руйнування релігійної (конфесійної) ідентичності можуть бути підпорядковані різній меті, наприклад:

— деструкція нав'язаної релігійної (конфесійної) ідентичності та повернення до автентичної традиції після тривалого часу її забуття, штучного переривання, дискримінації та катакомбного існування, державного релігієциду тощо (як умова національного відродження);

— долучення до інших, універсальніших релігійних традицій, світоглядне і духовне збагачення індивіда;

— повернення до активного соціального життя вірян-членів закритих релігійних груп ескапістського, ізоляційного типу;

— протидія ідейному впливу радикально-екстремістських релігійних угруповань або ж, навпаки, залучення поміркованих вірян до радикальних релігійно-політичних рухів;

— прискорення етнічної і культурної асиміляції меншин;

— реалізація державної політики ксено- і релігієфобії;

— політична та ідеологічна експансія, розширення сфери геополітичного впливу тощо.

Уже власне перелік унаочнює різний культуротворчий потенціал таких технологій: одні спрямовані на пробудження й використання особистісних, культурних і національних ресурсів, інші — на деформацію свідомості й поведінки особи, обмеження свободи совісті і віросповідання, нівеляцію культурних розбіжностей в соціумі, нищення культурного й національного потенціалу.

Сучасні соціальні технології руйнування ідентичності обов'язково містять кілька базових етапів-кроків.

Першим кроком є розхитування базових підвалин існування особистості, трансформація її звичного середовища і способу буття,

девальвація усталених цінностей і розпад традиційних життєвих орієнтирів, розрив з минулим. Розгублена, дезорієнтована, «втрачена» особистість стає шукачем нової ідентичності, нових світоглядних орієнтирів і нового способу життя, а відтак і зручним об'єктом для підготовлених зовнішніх впливів.

Другим кроком стає цілеспрямована «ізоляція» особи від простору колишніх соціальних відносин і зв'язків, референтних груп і звичних колективів. Аби деконструювати наше відчуття ідентичності, важливо прибрати постійні нагадування про те, хто ми є. Якщо перший крок є нанесеним ударом по «Я»—концепції, то другий прямо загрожує «МИ»—почуттям. Переривання усталених зв'язків (або зміна їх якості), зміна соціального оточення та етнокультурного середовища, руйнування колишньої ієрархії соціальних статусів стають об'єктивними чинниками розхитування, кризи та деструкції старої ідентичності. Ізоляція в інформаційно-технологічну епоху набула нових методів: переривання звичних каналів зв'язку, контроль за інформаційним середовищем, блокування доступу до звичних у минулому або альтернативних джерел інформації, нищення світу сакральних об'єктів як трансцендентного зв'язку з пращурами і Богом, спотворення історичної пам'яті і новий образ минулого та ін. До слова, варварське руйнування, нищення, осквернення культурних та релігійних об'єктів, як доводить досвід останнього століття, — важлива частина боротьби з історичною пам'яттю та ідентичністю. (Спостерігаємо спізнале усвідомлення цього і в міжнародних правозахисних колах: риторика захисту людських прав дедалі частіше поєднується з усвідомленням захисту культурних та релігійних об'єктів меншин як умови збереження їхньої ідентичності, історії та гідності [8]).

Третім кроком стає політика «виснаження». Мовиться про створення (і штучне підтримання) несприятливих, виснажливих для особистості умов, які потребують надмірних душевних і фізичних зусиль, перетворюють даний відрізок життя на шеругу постійних

випробувань (криза, війна, бідність, переслідування, залякування, загрози безпеці та ін.). Виснаження веде до дистанціювання від минулого, болісного відчуття розриву між колишнім і теперішнім буттям.

У сукупності всі попередні компоненти зумовлюють створення специфічної екзистенційної та соціальної ситуації, у якій людина відчайдушно прагне знайти себе, нові життєві сенси і хоч яку надію на інакше майбутнє.

Нарешті, *четвертий крок* — контрольований «клапан виходу» емоцій і накопиченого невдоволення; дозволений спосіб компенсації і розрядки фізичної та душевної напруги (видовища, розваги, релігія, алкоголь тощо) і чіткий орієнтир для самоствердження і затребуваної соціальної інтеграції. У разі контролю над релігійною ідентичністю йдеться про забезпечення діяльності однієї домінуючої або кількох конфесій, позаяк всі інші, заборонені й нелегальні, вимушені припинити свою активність або вдатися до катакомбного способу існування. По суті, цей компонент закладає основи моделювання нового типу ідентичності, бажаного для технолога-маніпулятора. У світі щоденних випробувань слабкої, розгубленої, втраченої людини з'являється новий вчитель, лідер, духовний отець, наставник з готовими рецептами, що робити, у що вірити, на що сподіватися. Він втішає і повчає, пропонує новий порядок і дисципліну, вказує приклад дій і нові орієнтири і водночас суворо карає за відхилення чи порушення нового порядку. Отримуючи перспективу нової групової ідентичності, нової референтної групи з чіткими цінностями, віруваннями, нормами тощо, особа в базовій потребі соціального інтегрування, заражається, як вірусом, новим способом думання і дій. Нова ідентичність у гомогенізованих соціальних групах стає зручним механізмом для організації та мобілізації індивідів на різноманітні соціальні завдання.

Нова конфесійна ідентичність поставатиме, отже, як безкінечно триваючий проект, що здійснюється засобами різних медіа, соціальних інститутів і політичних груп. Феномено-

логічно вона є суб'єктивним досвідом переживання віднайденної спільнотності, множинною проекцією індивідуального чи колективного несвідомого. У підсумку нова ідентичність, накинута замість зруйнованої, являтиме собою здатну до змін, суперечливу, фрагментарну, гібридну, штучну конструкцію.

Виглядає на те, що слабким боком застосування подібних технологій є зворотність їх наслідків. Адже їх успішність залежить від безперервності й нарощування технологічного впливу на свідомість і поведінку вірян. У разі переривання такого впливу, ослаблення чи поразки суб'єкта впливу, як показує історичний досвід, можливе швидке відновлення втраченої ідентичності, ре-ідентифікація вірян. Гарним прикладом є новітня історія Української Греко-Католицької Церкви: після її суспільної і правової легалізації процес відновлення церковно-інституційної мережі мав справді вибуховий характер: за три роки (1989–1991) кількість організацій зросла від 138 напівлегальних осередків до 2,5 тис. повноправних громад (майже у 18 разів (!) і таких темпів не знала жодна інша конфесія); за 20 років Української незалежності УГКЦ повністю відновила свою інфраструктуру та охопила понад 5 млн вірян.

Процеси глобалізації зумовили низку загальних трендів. По-перше, руйнування традиційної конфесійної ідентичності населення міцно пов'язане з процесами політизації та радикалізації свідомості (точніше — є складником такого триединого процесу). По-друге, технологізація ідентичнісно-руйнівних впливів потребує стратегічно-завбаченого, цілеспрямованого інституційного, кадрового, пропагандистського, ресурсного забезпечення, з урахуванням особливостей цільової аудиторії. По-третє, технології руйнування релігійної ідентичності, що історично були пов'язані з експансією та колонізацією, нині зрощені з процесами «культурного геноциду» корінних народів і тубільних племен по всьому світі. Сучасна асиміляція корінних народів найчастіше й відбувається не через поступову культурну дифузію, а внаслідок при-

мусового впливу, порушень права на власну культуру, різноманітність та самовизначення [7]. По-четверте, технології руйнування ідентичності стають вагомим складником сучасних гібридних воєн і стратегією несилової експансії; коли зміна цивілізаційної, конфесійної, культурної, національної ідентичності населення стає умовою геополітичної перемоги.

У зв'язку із цим проблема співвідношення національної та конфесійної ідентичності в Україні сягає рівня національної і суспільної безпеки. Найперше через розквіт православного фундаменталізму з його ідеями панросійського світу, сакралізації і месіанства Російської держави і Російської Православної Церкви, зневагою до інших національних і культурних ідентичностей, грубим спотворенням історичної пам'яті. Ідеологема «русского міра» увиразнила не стільки пошуки власної доктрини буття РПЦ в глобалізованому світі, скільки спробу здійснення масштабного соціального проекту — творення російськомовного, російсько-комунікативного, російсько-культурного, російсько-православно-ментального, Росієзалежного метацивілізаційного простору; назагал — російськості як наднаціональної ідентичності. У цій доктрині, орієнтованій на інформаційно-ідеологічну й геополітичну експансію, немає місця для української культури, мови, нації, для Української Церкви і Українського Православ'я.

Дискредитація інших православних конфесій, найперше УПЦ КП, а також УГКЦ, національно орієнтованих протестантських церков і мусульманських спільнот, відчайдушний спротив визнанню автокефалії Помісного православ'я в Україні і розширення сфери власного церковного втручання в суспільне життя — набуло всіх ознак системно застосованої технології протидії. РПЦ діє фактично як фінансований і зорганізований політичний інститут, діяльність якого спрямована на денационалізацію українства та підлив соціальної довіри до Українських Церков [4, с. 127], виведення з конфесійного ландшафту України національно орієнтованих конфесій як носіїв референтної ідентичності.

«Немає сумнівів, — висновують дослідники Національного інституту стратегічних досліджень, — що причиною брутальних звинувачень (у прислужництві Ватикану, націоналістам, бандерівцям, інспіруванні міжцерковних конфліктів, порушенні прав і свобод віруючих), адресованих УГКЦ та УПЦ КП, є суспільне значення цих церков, а їхня дискредитація спрямована на ураження релігійної складової національної самоідентифікації» [5, с. 255]. Наступ на етноконфесійну ідентичність є одним із проявів гібридної агресії: пропаговані ідеї штучності української мови, фальшивості української історії, фіктивності української нації, заперечення онтологічного статусу українства як такого найміцнішим чином сполучені з риторикою «розкольництва» і «заблудлості» Українського Православ'я.

Незважаючи на те, новопосталий православний фундаменталізм є не лише ідейною, інформаційною і політичною загрозою для

українського суспільства, зокрема етноконфесійного середовища, а й несе не менші небезпеки для самої Російської Православної Церкви, нівелюючи її накопичений духовний, богословський, пастирський потенціал, перетворюючи церкву на знаряддя політичної експансії, прирікаючи її на сервілізм державі, антикуменізм і ксенофобію [2, с. 322–328].

І насамкінець. Технології деструкції ідентичностей, що руйнують цілі етнічні і культурні світи, нині спираються на ґрунтовні теоретичні розвідки. Виняткову роль у розробці, застосуванні та оцінюванні ефективності таких технологій відіграють соціогуманітарні науки, зокрема соціальна психологія, соціологія, культурологія, етнографія, лінгвістика, а знедавна і релігієзнавство. Наука про релігію, повторюючи шлях своїх попередниць, опинилася на межі зіткнень наукового інтересу, професійної етики і зисків політично-інструментального використання.

Джерела та література

1. Кара-Мурза С. Краткий курс манипуляции сознанием. URL : <https://www.e-reading.club/book.php?book=127620>.
2. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). Київ : Знання України, 2013. 415 с.
3. Ремарчук В. Н. «Социальные технологии» как инструмент разрушения современной государственности. URL : <http://nic-pnb.ru/analytics/sotsialnye-tehnologii-kak-instrument-razrusheniya/>.
4. «Русский мир» Кирила не для України. Збірка наукових статей / за ред. проф. А. Колодного. Київ : УАР, 2014. 343 с.
5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фолио, 2017. 496 с.
6. Global Uptick in Government Restrictions on Religion in 2016. URL : http://www.pewforum.org/2018/06/21/global-uptick-in-government-restrictions-on-religion-in-2016/?utm_source.
7. Kingston L. The Destruction of Identity: Cultural Genocide and Indigenous Peoples. URL : https://www.researchgate.net/publication/273160133_The_Destruction_of_Identity_Cultural_Genocide_and_Indigenous_Peoples.
8. The destruction of cultural and religious sites: a violation of human rights. URL : <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DestructionShrines.aspx>.

References

1. Kara-Murza S. *Kratkiy kurs manipuliatsii soznaniem* [A Concise Course in Crowd Manipulation] (electronic resource). Available at: <https://www.e-reading.club/book.php?book=127620>.
2. Kremen V., Tkachenko V. (2013) *Ukrayina: identychnist u dobu hlobalizatsiyi (nacherky metadystyplinarnoho doslidzhennia)* [Ukraine: An Identity in the Period of Globalization (Essays on

Metadisciplinary Studies]. Kyiv: Znannia Ukrayiny, 415 pp.

3. Remarchuk V. «*Socialnye tehnologii*» kak instrument razrusheniya sovremennoy gosuderstvennosti [Social Technologies as an Instrument of Demolishing a Modern Statehood] (electronic resource). Available at: <http://nic-pnb.ru/analytics/sotsialnye-tehnologii-kak-instrument-razrusheniya/>.

4. Kolodnyi A. (ed.) (2014) «*Russkiy mir*» Kyryla ne dlia Ukrayiny. Zbirka naukovykh statey [The Russian World of Kirill Ain't for Ukraine (Collected Research Papers)]. Kyiv: UAR, 343 pp.

5. Horbulin V. (ed.-in-chief) (2017) *Svitova hibrydna viyna: ukrayinskyi front: monohrafiya* [Global Hybrid War: A Ukrainian Front: A Monograph]. Kharkiv: Folio, 496 pp.

6. *Global Uptick in Government Restrictions on Religion in 2016* (electronic resource). Available at: http://www.pewforum.org/2018/06/21/global-uptick-in-government-restrictions-on-religion-in-2016/?utm_source.

7. Kingston L. (no date) *The Destruction of Identity: Cultural Genocide and Indigenous Peoples* (electronic resource). Available at: https://www.researchgate.net/publication/273160133_The_Destruction_of_Identity_Cultural_Genocide_and_Indigenous_Peoples.

8. *The Destruction of Cultural and Religious Sites: A Violation of Human Rights* (electronic resource). Available at: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DestructionShrines.aspx>.

Summary

The processes of purposeful destruction of the religious and confessional identities as a variety of modern social technologies are considered in the article.

The authoress is proceeding from the assumption that the technologies of creation and transformation of social subjects, the formation or deformation of their identity (such as civilizational, societal, national, religious, etc.) and manipulation by them have become the leading geopolitical technologies in the global world.

In this point of view, the technologies of religious identity destruction appear as a complex of actions, resources, means, influences with the intention to destroy the existing confessional identity of the individuals and communities and replace it with another (other-confessional, other-religious or non-religious) identity.

According to the subject of the application of destructive technologies the authoress is distinguishing: 1) *religious technologies*, used by religious institution (such as the prevailing faith, church), religious organizations, religious group (society, community) or believer; 2) *state-repressive technologies*, which subject includes the state or its agencies, institutions, official persons. All of them are repressive ones because they expect either destruction of undesirable religious identity or the marginalization, isolation, suppression of their carriers, purposely distortion of historical memory and cultural inheritance continuity interruption); 3) *cluster technologies*, ruled by the interconnected, social-network structures of different types: such as political-oppositional groups, militarized groups, public organizations, cultural and educational circles, scientific and academic associations, etc.; 4) *media technologies* that embody the informational and suggestive impact of multiple subjects of the media space. It is shown that the technologies of religious (confessional) identity destruction can have a fundamentally different purpose: from political and ideological expansion to the acceleration of the cultural assimilation of minorities or returning to authentic tradition after a long time of its oblivion or discrimination.

At the same time, missionary, proselyte, enlisting religious technologies are distinguished among a wide range of them. Their peculiarity and consequences are denoted.

It is considered, that the technologies of the religious identity destruction have become a significant component of modern hybrid wars and a challenge for national security. Also the examples of their use in hybrid aggression against Ukraine are given.

Keywords: *social technologies, identity destruction, religious identity, imposed identity.*